

Η πολύτιμη γη, ο άνθρωπος ως διαχειριστής της και η συστημική αξία κατά τον Holmes Rolston

«**Ε**αφνικά, πίσω από το χείλος του φεγγαριού, σε αργό χρόνο και με απίστευτη μεγαλειότητα, ξεπροβάλει αφρίζοντας ένα κόσμημα σε χρώμα μπλε και λευκό. Μια σφαίρα στο χρώμα του ουρανού, τυλιγμένη με λευκά πέπλα που στριφογυρίζουν απαλά, να αναδύεται σταδιακά, σαν ένα μικρό μαργαριτάρι σε μια βαθιά θάλασσα μαύρου μυστηρίου. Δε χρειάζεται παρά μια στιγμή για να συνειδητοποιήσει κανείς ότι αυτή είναι η γη, το σπίτι μας»¹.

Ο Rolston επιλέγει αυτή την εντυπωσιακή, ποιητική, ίσως, εικόνα ως εισαγωγή για το άρθρο του, αγγίζοντας το συναισθηματικό κόσμο του αναγνώστη². Στη συνέχεια προβαίνει στο συσχετισμό φύσης και κουλτούρας. Η γη είναι εξίσου σημαντική και απαραίτητη τόσο για τη φύση όσο και για την κουλτούρα που ενυπάρχουν σ' αυτήν.

Η ιστορία της εξέλιξης της φύσης συνεχίζεται επί εκατομμύρια χρόνια, ενώ η ιστορία της εξέλιξης του πολιτισμού καταγράφεται εδώ και λίγες χιλιάδες χρόνια. Ασφαλώς, κατά την περίοδο που διανύουμε, η εξέλιξη της κουλτούρας καθορίζει όλο και περισσότερο την εξέλιξη της φυσικής ιστορίας. Κατά τη γνώμη ορισμένων η επόμενη χιλιετία θα καθοριστεί από το τέλος της φύσεως, αν και θα μπορούσε, βέβαια, να επικρατήσει μια περισσότερο αισιόδοξη σκέψη: η επόμενη χιλιετία θα μπορούσε να καθοριστεί από την αρμονική συνύπαρξη φύσης και πολιτισμού. Υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά των ανθρώπων από την άγρια φύση. Η φύση υπόκειται στις ορμές της. Ενώ, όμως, τα υπόλοιπα έμβια όντα μένουν ως έχουν, ο

άνθρωπος, παρότι έρχεται στον κόσμο ατελής, μέσω της κουλτούρας τελειοποιείται, ή τουλάχιστον εξελίσσεται. Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να επεμβαίνουν σκόπιμα στην άγρια φύση για να οργανώσουν πόλεις. Η σχέση, λοιπόν, φύσης και κουλτούρας είναι σαφώς αμφίδρομη.

Μια δεύτερη διαφορά φύσης και κουλτούρας έγκειται στο ότι στη φύση δεν υπάρχει ατομική επιλογή εφόσον όλα είναι προδιαγεγραμμένα από το DNA. Η βασικότερη, ίσως, διαφορά των ανθρώπων από τα ζώα είναι ότι τα τελευταία δεν έχουν καμία επιλογή, ενώ οι άνθρωποι έχουν άφθονες επιλογές τρόπου ζωής. Για αποφυγή τυχόν παρερμηνειών όταν λέμε ότι δεν έχουν επιλογή εννοούμε ότι η ανάπτυξή τους είναι προκαθορισμένη από το γενετικό υλικό, ενώ ο άνθρωπος είναι ον με απεριόριστη δυναμική εξέλιξη. Ο μορφωμένος άνθρωπος είναι σε θέση να κρίνει την κουλτούρα του, να βοηθήσει τον πλησίον του, να σπουδάσει για να θεραπεύσει ασθένειες κ.λπ. Ο τρόπος που μπορεί να επεξεργάζεται αυτά που συλλαμβάνει με τις αισθήσεις και τη σκέψη του καθορίζει και τη συμπεριφορά του.

Μια δεύτερη ουσιώδης διαφορά του ανθρώπου από τα υπόλοιπα άλογα όντα που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι η εξής: οι άνθρωποι είναι ηθικά πρόσωπα και η συμπεριφορά τους είναι απόλυτα συνυφασμένη με την αξία τους και με την αξία που αναγνωρίζουν σε άλλα ανθρώπινα όντα. Η αξιολόγηση που δίνουμε στα πράγματα είναι καθοριστικός παράγοντας της συμπεριφοράς και της στάσης μας προς αυτά³.

Επί τη βάση αυτού προβάλλεται από πολλούς διανοητές το επιχείρημα πως τα ηθικά όντα θα έπρεπε να λαμβάνουν υπ' όψιν τους αξίες στο φυσικό κόσμο που δεν θα αφορούν ανθρώπινα όντα. Με λίγα λόγια θα έπρεπε να συμπεριλάβουν στο αξιολογικό τους σύστημα και το φυσικό κόσμο. Η συζήτηση της ενσωμάτωσης του φυσικού κόσμου στο ανθρώπινο αξιολογικό σύστημα περιστρέφεται γύρω από την εξής ερώτηση: Κατά πόσον οι ουσιώδεις αξίες που θα έπρεπε να μας αφορούν είναι πολιτισμικές και ανθρωποκεντρικές ή κατά πόσον υπάρχει απόλυτη αξία στη φύση, ανεξάρτητη από τους ανθρώπους, την οποία οι τελευταίοι θα έπρεπε να λάβουν σοβαρά υπ' όψιν⁴.

Βεβαίως τα ζώα και τα φυτά δεν έχουν τη νοητική ικανότητα να επεξεργαστούν αυτό το ερώτημα. Αυτό είναι έργο των ανθρώπων. Μείζονος σημασίας είναι το να εμπεδώσουμε τους λόγους για τους οποίους ο πολι-

τισμός, αν και προήλθε μέσα από τη φύση και στη συνέχεια εξελίχθηκε αποκομμένος, πρέπει απαραίτητα να διατηρήσει αρμονικές σχέσεις μ' αυτήν⁵.

Η περιβαλλοντική ηθική του επόμενου αιώνα θα πρέπει να θέτει το ερώτημα κατά πόσον και γιατί ο πολιτισμός πρέπει να συντηρεί φυσικές αξίες και τι ισορροπία πρέπει να υπάρχει μεταξύ φυσικών και ανθρωπινων αξιών. Η αλληλοϋποστήριξη είναι το κλειδί, τη στιγμή που η φροντίδα της φύσης μπορεί να συνδυαστεί εξάιρετα με τον πολιτισμό. Πολύ συχνά αυτό που είναι καλό για τη φύση είναι εξίσου καλό για τον πολιτισμό. Άλλωστε, είναι εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να έχεις έναν υγιή πολιτισμό σε ένα άρρωστο περιβάλλον. Εν κατακλείδι, οι σκοποί της φύσης ελίσσονται μέσα στους προορισμούς της κουλτούρας και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Μια άποψη, ανεξαρτήτως του αν είναι ορθή ή όχι, είναι πως η γη βρίσκεται σε μετεξελικτική φάση. Κυρίαρχος σκοπός του μέλλοντος της γης είναι η κουλτούρα περισσότερο απ' ό,τι η φύση. Βασική νεωτερική αρχή του μέλλοντος αιώνα για πολλούς είναι το ότι η γη θα είναι ένας «διοικούμενος» πλανήτης, όρος που θα αναπτυχθεί περαιτέρω στη συνέχεια. Κάτι τέτοιο σηματοδοτεί την κατίσχυση της αξίας της κουλτούρας έναντι της αξίας της φύσης⁶.

Η διοίκηση του πλανήτη πρέπει να υιοθετήσει περιβαλλοντικές αξίες, κάτι που θα επιτρέψει στη φύση να διανύσει την προδιαγεγραμμένη φυσική της πορεία.

Απόλυτες φυσικές αξίες

«Τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος»⁷. Αυτή είναι η αρχή της ανακοίνωσης της συνδιάσκεψης του Ρίο. Η τελευταία οργανώθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη το 1992 και αφορά το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Η προαναφερθείσα αρχή υπογράφηκε σχεδόν από κάθε έθνος στη γη. Από πολλές απόψεις ο ισχυρισμός αυτός είναι ορθός, εφόσον οι προβληματισμοί αφορούν το ανθρώπινο είδος. Το ζήτημα είναι πώς θα οδηγηθούν οι άνθρωποι σε ένα υγιή και αποδοτικό τρόπο ζωής σε αρμονία με τη φύση. Στην επιδίωξη αυτή εμφωλεύει μια παγίδα: οι άνθρωποι υπόκεινται στην πλάνη της υιοθέτησης λανθασμένων αξιών. Ο Rolston αναρωτιέται περί του κατά πόσον η έναρξη της ανακοίνωσης του Ρίο θέτει

τη φύση στο περιθώριο. Το να είναι κανείς τοποθετημένος στο κέντρο του κύκλου συνεπάγεται ότι θα έχει και τις ανάλογες υποχρεώσεις και δεσμεύσεις. Πρέπει να αξιολογήσουμε τις ανθρώπινες αξίες που χρειάζονται τις φυσικές αξίες και να θέσουμε το κρίσιμο ερώτημα κατά πόσον υπάρχουν φυσικές αξίες ανεξάρτητες από τους ανθρώπους. Η απάντηση θα μπορούσε να ανευρεθεί στον Παγκόσμιο Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών του 1982. Η εναρκτήρια τοποθέτηση επισημαίνει το εξής:

Κάθε μορφή ζωής είναι μοναδική και έχει το δικαίωμα σεβασμού ασχέτως αν αξίζει ή όχι για τον άνθρωπο⁸. Η τοποθέτηση αυτή αποτελεί μια μη ανθρωποκεντρική προσέγγιση, σε αντίθεση με την ανακοίνωση του Ρίο. Ο καταστατικός αυτός χάρτης προσυπογράφηκε από 112 έθνη, αν και οι ΗΠΑ τον αποδοκίμασαν έντονα.

Ο Rolston συνθέτει τα φαινομενικώς αντίθετα και δηλώνει ότι μπορούν να ισχύουν και τα δύο, καθότι το ένα δεν αναιρεί το άλλο. Με λίγα λόγια θα μπορούσε να ισχύει τόσο η εναρκτήρια τοποθέτηση της ανακοίνωσης του Ρίο όσο και αυτή του καταστατικού χάρτη του 1982. Όλα τα συστατικά μέρη ενός οικοσυστήματος έχουν απόλυτη αξία, ανεξαρτήτως της χρησιμότητάς τους στον άνθρωπο. Εξάλλου, το θέμα της διατήρησης στη ζωή δεν είναι κάτι καινούριο. Όλοι οι οργανισμοί είναι συστήματα που υπερασπίζονται τη ζωή τους, πολλαπλασιάζονται και αναπαράγονται. Το «γονίδιο» της διατήρησης της ζωής είναι προδιαγεγραμμένο στο DNA.

Γενικά, δύο διαφορετικές φιλοσοφικές προοπτικές είναι πιθανές όταν ένας εκτιμητής συναντά έναν οργανισμό ταυτότητας x:

I) Σε τι είναι καλό το x;

II) Τι είναι καλό γι' αυτό το ίδιο το x;

Η πρώτη ερώτηση σχετίζεται με τη χρηστική ή σχετική αξία, ενώ η δεύτερη με την απόλυτη ή εγγενή. Π.χ: Σε τι μπορεί να είναι καλή η Μαίρη; Στη μαγειρική. Τι θα ήταν χρήσιμο γι' αυτήν; Η ψυχοσωματική της ευεξία.

Κάθε οργανισμός διαγράφοντας την πορεία του, όπως για παράδειγμα ο σπόρος που τελικά μετατρέπεται σε άνθος, εξυπηρετεί το δικό του καλό. Υπερασπίζεται το είδος του σαν ένα καλό είδος. Έτσι λοιπόν ο γενετικός προκαθορισμός είναι ένας κανονιστικός χάρτης που διακρίνει ανάμεσα σ' αυτό που είναι και σ' αυτό που πρόκειται να γίνει, γνωστή σε μας αρι-

στοτελική διάκριση ανάμεσα στο δυνάμει και ενεργεία είναι⁹. Το γεγονός βέβαια ότι ένας οργανισμός υπερασπίζεται το είδος του και το καλό του δεν τον εμπλέκει σε ηθικά μονοπάτια, εφόσον δεν του παρέχει επιλογή στον τρόπο ζωής. Όταν η ζωή καθ' εαυτήν γίνεται αντικείμενο υπεράσπισης για το φορέα της, ενυπάρχει σ' αυτήν απόλυτη αξία. Αυτή η αξία είναι από μόνη της -ipso facto- σημαντική και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί απόλυτη τόσο από βιολογικής όσο και από φιλοσοφικής απόψεως.

Η απόλυτη αξία στη φύση συνυφαίνεται σαν ιστός που περιλαμβάνει όλα τα όντα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της τίγρης. Η τελευταία, έχοντας απόλυτη αξία λόγω αυτής καθεαυτής της υπάρξεως της, βρίσκεται στην κορυφή της τροφικής πυραμίδας. Κινούμενοι προς τα κάτω θα συναντήσουμε γαζέλες, που με τη σειρά τους εμπλέκονται στην τροφική πυραμίδα με το γρασίδι, κι αυτό με τη σειρά του με τα μικρόβια. Όλα αυτά διαπλέκονται μεταξύ τους, συνυφαίνοντας την αλυσίδα, τον κύκλο της ζωής. Βάσει αυτής της θεωρήσεως, ο διαχωρισμός ανάμεσα σε χρηστικές και απόλυτες αξίες πρέπει να επανεξεταστεί και να διαμορφωθεί σύμφωνα με την έννοια του οικοσυστήματος. Δηλονότι το οικοσύστημα απαιτεί την εκ μέρους μας απόδοση αξίας σε αυτό, εφόσον παρέχει το πεδίο στο οποίο διαπλέκονται και παράγονται οι αξίες.

Οι οργανισμοί έχουν αξία και υπερασπίζονται την ύπαρξή τους νοούμενου ότι αυξάνονται αριθμητικά μέσω των ειδών. Όμως, ο ρόλος του οικοσυστήματος εξελικτικά είναι σαφώς σπουδαιότερος, εφ' όσον είναι επιφορτισμένο με τα εξής:

- Περιορίζει κάθε είδος ούτως ώστε να εξασφαλίζεται η ευημερία όλων των υπολοίπων.
- Προωθεί τη δημιουργία νέων ειδών.
- Αυξάνει αριθμητικά το κάθε είδος και βασικά φροντίζει για την ακεραιότητα των ειδών.
- Ενώ τα είδη αυξάνουν το καθένα ξεχωριστά το δικό του γένος, τα οικοσυστήματα αυξάνουν συνολικά τα είδη.
- Ενώ η ατομική διαδικασία ενός οργανισμού ωφελεί το είδος του αποκλειστικά, η κοινοτική διαδικασία, αυτή του οικοσυστήματος δηλαδή, είναι υπεύθυνη για τη δημιουργία μιας πιο πλούσιας κοινότητας και μεγαλύτερης ποικιλίας στα όντα.

Ο Rolston θίγει εκ νέου το θέμα της ανθρωποκεντρικής ηθικής, παραθέτοντας την άποψη της παραδοσιακής ηθικής, ότι δηλαδή η μόνη αξία του οικοσυστήματος έγκειται στη συνεισφορά του στην ανθρώπινη εμπειρία. Το σφάλμα κατά τη γνώμη του έγκειται στην εστίαση του ενδιαφέροντος μόνο στον άνθρωπο και στην αδιαφορία για τα υπόλοιπα όντα. Η σημαντικότητα των ανθρώπων τους παρέχει μεν το δικαίωμα να επιδιώκουν την ευημερία τους, αλλά σαφώς όχι το δικαίωμα να υποβιβάζουν ή να καταργούν οικοσυστήματα. Τουλάχιστον όχι χωρίς να αποδεικνύουν ότι υπάρχει κάποια πολιτισμική ωφέλεια τόσο σημαντική ώστε να μπορεί να υπερκεράσει τη ζημία αυτή.

Σύμφωνα με όσα η παραδοσιακή περιβαλλοντική ηθική προτείνει σχετικά με τα οικοσυστήματα, εκείνο που πρέπει κυρίως να διατηρηθεί είναι η σταθερότητα, η ακεραιότητα και η ομορφιά των βιοτικών κοινοτήτων¹⁰. Εδώ αναφύεται το ζήτημα της δημιουργίας αξιών, οι οποίες δε γεννιούνται τη στιγμή που εμείς με την ανθρωποκεντρική μας υπεροψία φτάνουμε στη «σκηνή» και επιτόπου διαπιστώνουμε και καθιερώνουμε αξίες. Εμπλεκόμενοι σ' αυτή την απάτη των λανθασμένων αξιών, είναι σαν «να χύνουμε νεράκι στην τεράστια βρύση της ζωής, σαν να ποτίζουμε μια γη που είναι ήδη γόνιμη και πλήρης ύδατος και κατόπιν να αξιολογούμε το νερό και τη βρύση ως κατόχους χρηστικής αξίας. Και το άκρον άωτον, να σχολιάζουμε πως τίποτα δεν είχε αξία πριν την παρέμβασή μας. Είναι σαν να εντοπίζουμε την κότα με τα χρυσά αυγά και εμείς να δίνουμε αξία στα αυγά και όχι στην κότα...»

Ενστικτωδώς η φυσική ιστορία οργανώνεται από μόνη της. Ο Rolston στο παρόν σημείο εισάγει ένα τρίτο είδος αξίας, δίνοντας μια νέα τροπή στο πολυσυζητημένο θέμα μεταξύ απόλυτων και χρηστικών αξιών: τη συστημική αξία. Αν εξετάσουμε τα πράγματα αποσπασματικά, η φύση είναι αδιάφορη απέναντι στα βουνά ή τα ποτάμια. Σφαιρικότερη, όμως, εξέταση αποκαλύπτει πως η φύση για εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια εξελίχθηκε μέσω της γενέσεως και φθοράς επιμέρους ειδών.

Το ερώτημα βέβαια είναι το εξής: πώς εμείς οι άνθρωποι διαπραγματευόμαστε αξίες τη στιγμή που τίποτα στη φύση σε μας επιφορτίζει μ' αυτό;

Μια συστηματική περιβαλλοντική ηθική δεν έχει σκοπό ούτε να αποθεώσει τις αξίες ούτε και να τις εκθρονίσει από τη στιγμή που ο άνθρωπος

μπαίνει στο προσκήνιο. Απλά ανακαλύπτει πως οι αξίες έχουν προέλθει από τη φύση, η οποία διαθέτει ένα συστηματικό αξιολογικό σύστημα.

Είναι τουλάχιστον αφελές ένα και μόνο είδος να θεωρεί τον εαυτό του αποκλειστικό κυρίαρχο και να εκτιμά όλα όσα το περιβάλλουν με βάση τη χρησιμότητά τους προς αυτό. Αν μεταφέρουμε στο χώρο των δασών την τάση τοποθέτησης ενός είδους στο κέντρο, θα προκύψουν ιλαρές διατυπώσεις: Τα αηδόνια θα διέθεταν ... αηδονοκεντρική ηθική και τα έλατα θα ... «πατούσαν επί πτωμάτων» προκειμένου να πολλαπλασιαστούν. Περίεργο δεν ακούγεται; Το σύστημα βέβαια είναι πέρα απ' όλα αυτά. Δε στέκεται σε συγκεκριμένες οπτικές γωνίες και σκοπός του είναι να πολλαπλασιάζει εκατομμύρια τέτοια είδη¹¹.

Οι άνθρωποι αναμφίβολα είναι το μόνο είδος που μπορεί να δει ένα οικοσύστημα στις πραγματικές του διαστάσεις, σαν ένα πεδίο αξιών που βρίσκονται σε συνάρτηση μεταξύ τους. Οι βιολόγοι λοιπόν μπορούν κατά πρώτον να απεγκλωβίσουν τους ανθρώπους από αυτό τον ενοχλητικό ανθρωποκεντρισμό μέσω της συνεχούς επαφής με τα πρωτόγονα βιολογικά και γεωμορφικά δεδομένα. Κατά δεύτερον δύνανται να μας βοηθήσουν να βγάλουμε τις παρωπίδες και να συμπεριλάβουμε στη θεώρησή μας για τον κόσμο τη σημαντικότητα όλων των όντων σε ένα σωστό αξιολογικό σύστημα.

Φυσικές και Εθνικές Πηγές

«Η γη είναι μία, αλλά ο κόσμος όχι»: υπάρχει μόνο μία γη η οποία εμπεριέχει 178 κυρίαρχα έθνη και τεράστιες εκτάσεις γης φιλοξενούν δεκάδες χιλιάδες οικοσυστήματα. Φυσικά, τα μεγαλύτερα προβλήματα διαχωρισμού προκύπτουν ανάμεσα στις πολιτείες. Η δύναμη του κάθε έθνους δεν έχει πάντα αρμονικές σχέσεις με την οικολογία. Επιπλέον, τα δικαιώματα των πολιτών που απαρτίζουν το κάθε έθνος δε συμβαδίζουν πάντα με τις οικολογικές ανησυχίες και τη γεωγραφία.

Ο φιλόσοφος στο συγκεκριμένο θέμα εντοπίζει τα ακόλουθα: πρώτον, τα προβλήματα που αφορούν το περιβάλλον έγιναν προβλήματα κάθε έθνους και κατ' επέκτασιν όλης της κατοικήσιμης υφής. Δεύτερον, τα πολιτικά μας δικαιώματα σε κάθε έθνος δεν είναι σωστά συγχρονισμένα ούτε με τη διαμονή μας σε γεωγραφικές θέσεις ούτε με τη συναίσθηση της διαμονής μας στην υφήλιο. Με λίγα λόγια τα πολιτικά μας

δικαιώματα δεν είναι επαρκή καθώς συνυφαίνονται με την οικολογική μας συνείδηση.

Ακόμα, πολλές από τις φυσικές πηγές άνισα διαμοιρασμένες εμπίπτουν στα εδάφη των διαφόρων χωρών. Στα πιο πολλά έθνη βέβαια οι φυσικές πηγές αδυνατούν να καλύψουν τις απαιτούμενες ανάγκες¹². Προκύπτει εύλογα το ζήτημα της σωστής κατανομής των φυσικών πηγών, πράγμα δύσκολο εφόσον οι πολιτισμοί διαφέρουν απείρως από τα οικοσυστήματα. Στα τελευταία τα πράγματα είναι πολύ πιο απλά: Δεν υπάρχουν φόροι, πληθωρισμός, δάνεια. Ο διαχωρισμός των φυσικών πηγών είναι τόσο προβληματικός που μπορεί να προκαλέσει μέχρι και πολέμους. Οι άνθρωποι διαπληκτίζονται μεταξύ άλλων και ως πολίτες κρατών με οικονομικές πολιτικές. Οι φυσικοί αυτοί πόροι για να αποδοθούν πρέπει πρώτα να διαμοιραστούν και αναγκαστικά εμπλέκονται με πολιτικές ευθυγραμμίσεις και περιορισμούς.

«Οι φυσικές πηγές πρέπει να γίνουν εθνικές πηγές» και η εθνικοποίηση αυτών των πηγών αποτελεί ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα, εφόσον η αυτονομία και ανεξαρτησία των κρατών διεκδικείται χωρίς τον απαιτούμενο σεβασμό της αλληλεξάρτησής τους.

Άτυπα υπάρχουν δύο βασικά μπλοκ στη γη: Τα G7 κράτη και τα G77. Στο πρώτο μπλοκ των επτά κρατών ανήκουν τα μεγάλα βιομηχανικά κράτη της Βόρειας Αμερικής, της Ευρώπης και της Ιαπωνίας. Στο μπλοκ G77 αρχικά ανήκαν 77 κράτη και τώρα συμπεριλαμβάνονται ακόμα 128 λιγότερο ανεπτυγμένα έθνη. Τα G7 κράτη αντιστοιχούν στο 1/5 του πληθυσμού και παράγουν και καταναλώνουν 4/5 των αγαθών και υπηρεσιών, ενώ τα G77 κράτη αντιστοιχούν στα 4/5 του πληθυσμού και καταναλώνουν μόνο το 1/5 των αγαθών. Αν ζωγραφίσουμε μια πίτα και τη διαμοιράσουμε όπως συμβαίνει με την αναλογία πληθυσμού και αγαθών, θα δούμε ξεκάθαρα την αδικία του όλου διαμοιρασμού.

Τα ζητήματα περιπλέκονται, αφού οι φυσικές πηγές είναι ούτως ή άλλως άνισα διαμοιρασμένες από τη φύση, π.χ. το 1/4 των κοιτασμάτων πετρελαίου βρίσκεται στη Σ. Αραβία ενώ η ανάγκη για πετρέλαιο είναι διάσπαρτη σε όλη την υφήλιο. Τα εθνικά σύνορα επιτείνουν το πρόβλημα. Για παράδειγμα, οι πολύτιμες πηγές του πετρελαίου είναι τοποθετημένες σε λιγότερο ανεπτυγμένα έθνη που ίσως τις χρειάζονται για να αναπτυχθούν.

Επιστρέφοντας στις αιτίες του ασύμμετρου διαμοιρασμού, μια δεύτερη αιτία είναι η υπερεκμετάλλευση. Ο καπιταλισμός είναι ο υπαίτιος της απληστίας των G7 κρατών, τα οποία εκμεταλλεύονται όχι μόνο τις δικές τους πηγές, αλλά και αυτές των G77. Τα τελευταία είναι τα θύματα της ιστορίας. Αποτέλεσμα: τα πλούσια κράτη συσσωρεύουν όλο και πιο πολύ, ενώ τα φτωχά συνθλίβονται οικονομικά. Το χάσμα αυτό διαρκώς διογκώνεται.

Τα ισχυρά κράτη παροτρύνουν τα λιγότερο ανεπτυγμένα να παράγουν περισσότερο και τα υποβοηθούν με επενδύσεις που μάλλον δυσκολεύουν τα πράγματα αντί να διευκολύνουν. Ίσως μια σωστή σκέψη σ' αυτό το σημείο είναι πως το παράδειγμα της πίτας «χωλαίνει» από την άποψη ότι η γη δεν είναι απλά μια μεγάλη πίτα που πρέπει κατ' ανάγκην να φαγωθεί. Η υπερπαραγωγή μπορεί να είναι εξίσου προβληματική με την έλλειψη παραγωγής και σε τελική ανάλυση δεν υπάρχει κάποιος τρόπος να παράξουμε ένα μεγαλύτερο πλανήτη!

Οι διακρίσεις ανάμεσα στις κοινότητες και τα έθνη είναι αναπόφευκτες και έτσι εξάγονται λανθασμένα συμπεράσματα. Ο Rolston με λίγα λόγια υποστηρίζει πως τα όρια μεταξύ των χωρών και ο εθνικισμός εν γένει είναι ένας σκόπελος που εμποδίζει τη συνένωση για την προστασία του περιβάλλοντος γενικότερα και ειδικότερα για το δίκαιο διαμοιρασμό των φυσικών πόρων. Στο παρόν σημείο θίγεται ο ζωτικής σημασίας ρόλος των Ηνωμένων Εθνών στον προσανατολισμό κάθε κράτους σε προοπτικές παγκόσμιας υφής. Αναφέρονται επίσης και τα επιτεύγματά του βάσει της στρατηγικής της γόνιμης συνένωσης περιβαλλοντικής προστασίας και εθνικής ανάπτυξης.

Φύση, φυσικές πηγές και δικαίωμα στην ανάπτυξη

Αναντίρρητα, τα πιο κρίσιμα προβλήματα είναι ο υπερπληθυσμός, η υπερκατανάλωση και το άνισο μείρασμα των φυσικών πόρων. Όσον αφορά βέβαια το κάθε άτομο ξεχωριστά, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως δεν είναι δικό του το φταίξιμο, εφόσον ο κάθε άνθρωπος μπορεί να επιθυμεί το καλύτερο για τη φύση. Αναφαίρετο δικαίωμα κάθε ανθρώπου είναι η χρησιμοποίηση οποιωνδήποτε διαθέσιμων φυσικών πηγών. Επιπρόσθετα, το ανθρώπινο δικαίωμα σε ένα αθέρατο περιβάλλον είναι ένας από τους σκοπούς της προστασίας του περιβάλλοντος. Το περιβάλλον

επίσης συνδέεται με την κάλυψη βασικών αναγκών διαβίωσης, τροφής, ένδυσης και προστασίας.

Στο υπό εξέταση άρθρο εξετάζεται το πρόβλημα του αν οι άνθρωποι έχουν ή όχι κάποιο δικαίωμα το οποίο θα υπερισχύσει της προστασίας των φυσικών αξιών. Το ερώτημα, βέβαια, για να απαντηθεί απαιτεί να επανεξεταστούν οι αξίες. Στα τροπικά δάση, εστίες οικοσυστημάτων, σημειώνεται συσσώρευση των μισών από τα γνωστά είδη σε φυτά και ζώα. Για να διατηρηθούν στη ζωή χρειάζεται αφενός να μην αναπτυχθούν τόσο κάποιες περιοχές και εκτάσεις δασών στον Αμαζόνιο και αφετέρου να μην υπάρχει υπερπληθυσμός σ' αυτές¹³. Εάν διακυβεύονται σημαντικά οφέλη ή βλάβες εις βάρος της φύσης, τότε οι άνθρωποι οι οποίοι διαμένουν σε «ζώνες επικίνδυνες» θα πρέπει αναγκαστικά να μετακομίσουν.

Ένα αδιάσειστο επιχείρημα εις επίρρωση αυτού είναι πως οι άνθρωποι έχουν γνώμες που μπορούν να υποστηρίξουν, ενώ τα δάση όχι. Οι άνθρωποι μπορούν να μετακομίσουν, τα δάση και τα ζώα που περιλαμβάνουν όχι. Η διάσωση των φυσικών αξιών και κατ' επέκτασιν των πολιτισμικών αφού αυτά τα δύο είναι συγκοινωνούντα δοχεία, ίσως περιορίζει τις επιλογές των ανθρώπων. Είναι όμως μια δίκαιη παραχώρηση, και τούτο διότι τα δέντρα δεν έχουν καμία επιλογή σε σχέση με τους ανθρώπους.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα που αφορούν την ανάπτυξη, αν και δεν είναι απόλυτα, πρέπει σαφώς να ληφθούν σοβαρά υπ' όψιν. Πρέπει φυσικά να ζυγιστούν σε σχέση με όλες τις άλλες αξίες που διακυβεύονται. Ο καθένας ξεχωριστά μπορεί να μην αποτελεί πρόβλημα με τις πράξεις του, οι πράξεις όμως όλων αθροιστικά έχουν δυναμική συχνά άκρως επικίνδυνη για το περιβάλλον.

Όσον αφορά το θέμα του «διοικούμενου πλανήτη» που αναφέρθηκε στην αρχή, δύο είναι τα ερωτήματα που προκύπτουν και δεν απαιτούν κατ' ανάγκην ανθρωποκεντρικές απαντήσεις: Τι είδους πλανήτη θέλουμε; Τι είδους πλανήτη μπορούμε να έχουμε; Είναι σαφές ότι οι άνθρωποι θα έπρεπε να διοικούν τον πλανήτη. Η έννοια της διοίκησης μοιάζει να σηματοδοτεί το τέλος της φύσης, εφόσον ο άνθρωπος θα βάλει τη σφραγίδα του σε όλη την έκταση της γης. Το ζητούμενο είναι η διαβίωση σε μια κοινωνία ακέραια και υγιή, εναρμονισμένη με έναν εξίσου υγιή και ακέραιο φυσικό κόσμο. Μήπως όμως, διερωτάται ο Rolston, το να διοικούμε έναν πλανήτη χωρίς να αναγνωρίζουμε σ' αυτόν τις πρέπου-

σες αξίες, δεν είναι το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε; Προτείνει εύστοχα λοιπόν την προοπτική του να σκεφτούμε τους εαυτούς μας σαν ένοικους –διαμένοντες ή σαν επιστάτες που δρουν ως ηθικά πρόσωπα προσπαθώντας να προωθήσουν εξίσου και τις πολιτισμικές και τις φυσικές αξίες του πλανήτη. Η έννοια της διοίκησης δε θα έπρεπε λοιπόν να αποκλείει τη μεσολάβηση για το καλύτερο δυνατό για τη φύση και κατά συνέπεια την κουλτούρα.

Αν το ζήτημα εξετασθεί σφαιρικά και η σκέψη μας ξεφύγει από τα πεπερασμένα και μίζερα όρια της επίπεδης καθημερινότητας, τα συναισθήματα που θα βιώσει κάποιος είναι σαφώς καταλυτικά. Η μαρτυρία ενός αστροναύτη, του Michael Collins είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα: « Το θυμάμαι τόσο έντονα... όταν κοίταξα πίσω για να δω το σπίτι μου... ένας απαστράπτων, δελεαστικός φάρος, ένα μικροσκοπικό φυλάκιο μέσα στο αχανές σύμπαν. Η γη είναι κάτι το πολύτιμο, που χρειάζεται φροντίδα και προστασία για να διαρκέσει»¹⁴.

Αν σκεφτούμε περιορισμένα, υιοθετώντας και χρησιμοποιώντας την έννοια της ιδιοκτησίας που οι ίδιοι έχουμε κατασκευάσει, ίσως να θεωρήσουμε ότι η γη μας ανήκει, εφόσον είμαστε πολίτες που κατοικούν και ανήκουν γεωγραφικά σε μια χώρα. Σε πλανητική κλίμακα όμως ή *sub specie aeternitatis*, όπως θα έλεγε ο Spinoza, η γη δεν είναι κτήμα μας. Εμείς ανήκουμε σ' αυτήν. Η αξιολόγηση λοιπόν της φύσης και των φυσικών πηγών δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την αξιολόγηση όλου του συστήματος στο οποίο κατοικούμε. Η συστημική θεώρηση είναι το κλειδί που θα μας ωθήσει σε μια αίσθηση καθήκοντος απέναντι στη γη. Κέντρο του ενδιαφέροντος λοιπόν για το συγκεκριμένο θέμα δεν είναι οι άνθρωποι, αλλά η βίοςφαιρα. Η ανθρωποκεντρική στάση, εν τέλει, είναι αλαζονική. Είναι παρωχημένο να θεωρούμε πως ο δικός μας ρόλος στο δράμα εγκαθιδρύει και την αξία του όλου δράματος.

Το ουσιωδέστερο πρόβλημα της περιβαλλοντικής ηθικής είναι πως υπάρχουν αναπάντητα ερωτήματα που αφορούν στη σχέση ανθρώπου και φύσης. Γενικότερα είναι λάθος να βάζουμε ταμπέλες στα πράγματα και να καταλήγουμε δογματικά στο ότι η ηθική πρέπει να είναι είτε ανθρωποκεντρική είτε οικοκεντρική. Το μόνο βέβαιο είναι πως μπορούμε να κρίνουμε μόνο από τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την κάθε στάση. Αναμφίβολα οι συνέπειες την ανθρωποκεντρικής θεώρησης και

της απόλυτης κυριαρχίας πάνω στη φύση είναι θλιβερές. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να εξετάσουμε ευνοϊκά μια αντίληψη όπως αυτή του Rolston, μια ορθά δομημένη θεωρία περί αξιών με έμφαση στην συστημική αξία. Αυτή θα μπορούσε να μας ωθήσει σε σφαιρικότερη θεώρηση της πραγματικότητας και να μας προσανατολίσει προς μια αίσθηση καθήκοντος σε ότι αφορά στη προστασία της γης, απομακρύνοντας μας από την απληστία, η οποία είναι, προφανώς, απότοκος του ανθρωποκεντρισμού. Τα ανθρώπινα όντα σαφώς και βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, αλλά συμφωνώ πως κάτι τέτοιο δεν αποκλείει την απόδοση απόλυτης αξίας σε όλους τους φορείς ζωής σε κάθε οικοσύστημα.

Ορθή θα μπορούσε να θεωρηθεί επίσης, μεταξύ άλλων, η άποψη του Rolston περί της αρμονίας στην οποία πρέπει να βρίσκονται ο πολιτισμός και η φύση, και τούτο διότι μια τέτοια αντίληψη φαίνεται να είναι η μόνη λύση. Η ανθρώπινη ζωή και η διαμονή μας στον πλανήτη πρέπει να συμβάλλει στη διατήρηση κάθε μορφής ζωής και όχι να αποτελεί απειλή ή να είναι εις βάρος της φύσης. Όλοι έχουμε το ρόλο μας στην αλυσίδα της ζωής. Αν επρόκειτο περί ενός θεατρικού έργου, θα σεβόμασταν τους ρόλους όλων. Δεν υπάρχουν πρωταγωνιστές και κομπάρσοι αλλά μόνος στόχος είναι η επιτυχία του έργου, και συγκεκριμένα της διατήρησης της ακεραιότητας της φύσης. Η αλήθεια βρίσκεται κάπου μεταξύ της ανθρωποκεντρικής θεώρησης και του οικοκεντρισμού.

Συμφωνώ με το Rolston πως θα ήταν χρήσιμο να θεωρήσουμε τους εαυτούς μας διαχειριστές – επιστάτες που εργάζονται για τη διατήρηση της φύσης. Βέβαια θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως κάτι τέτοιο είναι ουτοπικό και μονομερές εφόσον είναι στη φύση του ανθρώπου να εκμεταλλεύεται τους φυσικούς πόρους για να ζήσει. Και πάλι το κλειδί είναι η αριστοτελική μεσότητα¹⁵. Ο άνθρωπος μπορεί να απολαμβάνει τα αγαθά που του παρέχονται χωρίς να τα διαλύει, επεμβαίνοντας στην αλυσίδα της ζωής. Το μόνο που απαιτείται είναι ο δέων σεβασμός της ζωής. Αν όχι επιστάτες λοιπόν, από μια άλλη οπτική γωνία είμαστε φιλοξενούμενοι. Η γη δε μας ανήκει, δεν είμαστε κάτοχοι της αλλά μάλλον εμείς ανήκουμε σ' αυτήν. Ακόμα κι αν μας έχουν τοποθετήσει... στην «καλύτερη σουίτα(!)» και εναπόκειται στη βούλησή μας να απολαμβάνουμε όλα τα αγαθά, δεν παύουμε να είμαστε φιλοξενούμενοι.

Και ας μην ξεχνάμε πως ένας φιλοξενούμενος δεν πρέπει να κάνει ποτέ κατάχρηση της φιλοξενίας που του προσφέρεται, ούτε να υποπίπτει σε βανδαλισμούς που τον υποβιβάζουν στο επίπεδο των άλογων όντων. Ο σεβασμός απέναντι σε κάθε μορφή ζωής δεν είναι πια και κάτι τόσο δύσκολο, αρκεί να πάψουμε να είμαστε εγωιστές, να αποδώσουμε απόλυτη αξία σε όλα τα όντα και να αφουγκραστούμε το ρυθμό της φύσης και της ζωής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Edgar Mirchell, παρά K. W. Kelley, ed. *The Home Planet*, Reading, Massachusetts: Addison-Wesley, 1988.
2. Holmes Rolston, "Global Environmental Ethics: A valuable Earth", στο *A new Century for Natural Resource Management*, Island Press, Washington 1995, σσ. 349-366.
3. Θεοδόσης Πελεγρίνης, *Ηθική Φιλοσοφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σσ. 16-17.
4. Lynn White, "The Historical Roots of our Ecological Crisis", *Science*, 55: 1203-1207; Reprinted in Schmidtz and Willot, 2002.
5. Holmes Rolston, "Environmental Ethics: Values in and duties to the natural world", στο F. Herbert Bormann και S. Kellert (ed.), *The Broken Circle: Ecology, Economics, Ethics*, Yale University Press, 1991, σελ. 8.
6. B. McKibben, *The End of Nature*, New York, Random House, 1989, σσ. 60, 85, 89.
7. UN Conference on Environment and Development, *The Rio Declaration*, UNCED Document A/CONF.151/5/Rev. 1, 13 Ιουνίου 1992.
8. World Charter for Nature, *UN General Assembly Resolution No. 37/7* της 28ης Οκτωβρίου 1982.
9. Ε. Δ. Πρωτοπαπαδάκης, *Οικολογική Ηθική*, Σάκκουλας, Αθήνα 2005, σελ. 40.
10. Aldo Leopold, *A Sand County Almanac*, Oxford: Oxford University Press, 1949.
11. Ε. Δ. Πρωτοπαπαδάκης, *Οικολογική Ηθική*, Σάκκουλας, Αθήνα 2005, σσ. 96-99.
12. R. Goodland, "The case that the world has reached limits", 1992, στο (R. Goodland, H.E. Daly, και S.El Serafy (ed.) *Population, technology, and lifestyle*, Washington, Island Press, pp. 3-22.
13. M.A. Mares, "Conservation in South America: problems, consequences and solutions", 1986, *Science* 233, 734-39
14. M. Collins, "Foreword in Our Universe", R.A. Gallant, Washington: *National Geographic Society*, 1980, σελ. 6.
15. Θεοδόσης Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005, λήμμα Αριστοτέλης.